

CREȘTEREA ANIMALELOR ÎN PROVINCIA DACIA, REFLECTATĂ DE O SERIE DE REPREZENTĂRI ȘI DESCOPERIRI ARHEOLOGICE CU CARACTER CULTIC

Maria Vasinca Hadiji

Cuvinte cheie: *cultul Cavalerilor Danubieni, cultul lui Mithras, viață economică, viață religioasă, practici de cult, criobolium, taurobolium, banchet sacru*

Keywords: *cult of Danubian Riders, cult of Mithras, economic life, religious life, religious practices, criobolium, taurobolium, sacred banquet*

Abstract:

A very important sector of Roman Dacia economic life was represented by cattle and sheep rearing. This reality is confirmed directly by archaeological, epigraphic and literary proofs and also indirectly by religious cults such as Danubian Knights cult and Mithras cult.

This approach had in mind the relevance of Danubian Knights cult for Roman Dacia economic life, especially to the livestock rearing. The Mithras cult analysis will be a probable future endeavour.

However, a first conclusion can be contoured to say that in the approach we have proposed it illustrates once again, or at least supports the argument that a not insignificant branch of economic life of Dacia was cattle and sheep breeding.

Creșterea animalelor constituia o veche îndeletnicire a populației locale, ocupație documentată de altfel de o serie de reprezentări de pe Columna lui Traian, iar în epoca romană monumentele înfățișează mai ales cai și boi de tracțiune. Dar creșterea vitelor în această perioadă este dovedită, așa cum bine știm mai ales de existența unor pășuni (*pascua*) întinse făcând parte din domeniile imperiale, care erau arendate de către fiscal imperial și care adeseori se arendau împreună cu salinele. Inscripțiile ne fac cunoscuți ca arendași ai pășunilor din Dacia pe P. Aelius Marus, *conductor pascui et salinarum*, atestat ca atare de două inscripții, una de la Micia, Tibiscum și alta de la Domnești (jud. Bistrița Năsăud)¹ și pe importantul personaj de rang equestru P. Aelius Strenuus, pe care o inscripție de la Apulum, pusă de sclavul său Rufinus, pe vremea lui Septimius Severus (sf. sec II), îl prezintă încărcat cu demnități municipale și publice nu numai la Apulum, ci și la Sarmisegetusa și Drobeta. Se pare, că acești *conductores* arendau de la fiscal imperial dreptul de a pășuna pe aceste domenii pentru turmele proprii de vite, dar e posibil ca cel puțin o parte din ele să fi fost lăsate în folosință localnicilor, în schimbul unor sume de bani, pe care aceștia le vor fi plătit marilor arendași prin intermediul sclavilor lor trimiși la fața locului în diferite părți ale provinciei².

Un aspect care nu a fost poate tratat la justa lui valoare, atunci când s-a vorbit de o ramură de bază a agriculturii și prin aceasta a economiei provinciei a fost cel oferit de reprezentările de cult și descoperirile arheologice cu un astfel de caracter, care pe lângă

¹ IDR, III, 3, 119; IDR, III, 1, 149; ILD 804; IDR, III, 5, 443.

² Macrea 1969, p. 297-298

aspectul religios conferă date deloc de neglijat referitoare la predilecția pentru anumite animale în practicile unui cult sau altul.

Așadar, mă voi referi în cele ce urmează la un număr mare de reprezentări în care apar ca animale simbol taurul și berbecul, subliniind pentru început funcțiile lor simbolice.

În manuscrisele astrologice mazdeene, berbecul și taurul erau animale cu atribute egale. Ambele aveau forță germinativă. Fiind simboluri ale energiei solare, erau legate de zeii Soarelui și Lunii. În scrierile vedice animalele erau observate ca atribute ale lui *Agni*, zeul focului (simbolizând focul sacru)³.

Un alt aspect ocult al emblemei berbecului a fost cel magic. Numeroși superstițioși și-au imaginat că prezența berbecului pe amulete sau „sonerii” era capabilă să-i protejeze de o întreagă serie de maladii (în regiunile dunărene acesta a jucat un rol important în viața păstorilor). Capul berbecului s-a numărat printre alte teme ornamentale în arta locală pre-romană. L. Campbell sublinia că berbecul simboliza „echivalentul celtic al leului sirian, un simbol de putere virilă”. Astfel și berbecul a fost un „simbol al puterii vitale”⁴.

Reprezentările cultului Cavalerilor Danubieni

După rolul pe care îl deține în mistere, berbecul era animalul principal al acestui cult. Apare atât pe monumentele grupei A (reprezentat alături de altar), cât și pe cele din grupa B (*criobolium* și *occultatio*). La început, berbecul și taurul erau uniți ca simbol al dublului sacrificiu de sânge *crio-taurobolium*.

În 16 cazuri (Cat. nr. 57, c; 111; 120, c; 125, d; 171, d; 173, b; 194, A, c) berbecul este ilustrat decapitat și spânzurat de un copac, omul fiind gata să-l jupoaie. Această scenă este legată de ritualul *criobolium* și în unele cazuri distingem în imediata vecinătate, personajul în favoarea căruia a fost făcut sacrificiul. Acest personaj este recunoscut după masca de berbec pe care o poartă. Tema frecventă în Pannonia, este absentă în Dacia. Pielea animalului apărea separat sau era folosită în decursul ceremoniei *occultatio*. Dar în majoritatea cazurilor, prezența berbecului este indicată doar de capul său ce apare în diferite registre ale monumentelor respective, ilustrând numeroase situații iconografice⁵.

Criobolium-ul și Taurobolium-ul

Ritul *criobolium*-ului reprezintă o introducere în consacrarea miștilor și pregătirea lor pentru purificare prin sângele animalului de sacrificiu. În monumentele grupei A, acest rit este ilustrat prin sacrificarea berbecului sau a taurului deasupra craterului. Acest lucru poate confirma faptul că, atât berbecul, cât și taurul au avut același înțeles simbolic în perioada timpurie a acestui cult (prima jumătate a sec. al II-lea).

Pe monumentele grupei B exemplele de *taurobolium* sunt mai puțin frecvente, ritul *criobolium*-ului predominând în majoritatea cazurilor. Putem doar presupune că introducerea berbecului ca unic animal de sacrificiu până la sfârșitul sec. al II-lea marchează o separare clară a misterele lui Mithras (rezervate exclusiv bărbaților) de misterele lunare (în care doar femeile puteau participa). Ambele culte erau publice atât pentru credincioșii de gen masculin cât și feminin, dar în ceea ce privește misterele doar cei consacrați puteau participa-bărbații în mithraism și atât femeile, cât și bărbații în cultul în discuție⁶.

³ Zotović 1999, p. 70

⁴ Tudor 1976, p. 212–216

⁵ Tudor 1976, p. 242. De exemplu, prezența sa aproape de busturile lui Sol și Luna, aproape de capetele Cavalerilor, în mâna unui îngrijitor, sau pus pe o masă în registrele mai joase, pus pe un altar, de asemenea în registrele inferioare și în rândul altor animale și obiecte de cult la baza piese. Se poate trage concluzia că berbecul este prezent mereu sub o formă sau alta, la fel ca și peștele. Doar 7 monumente nu prezintă imaginea berbecului.

⁶ Tudor 1976, p. 196; Zotović 1999, p. 72

Creșterea animalelor în provincia Dacia reflectată de o serie de reprezentări și descoperiri arheologice cu caracter cultic

Se pare, că actul uciderii berbecului și taurului au constituit prima promisiune a misterelor, ce a oferit inițiaților printr-o revelație divină, fericirea în lumea de dincolo.

Acest ritual de purificare și regenerare mistică din sângele animalului sacrificat a fost făcut inițial, încă de când era venerat un singur Cavaler. Imaginea sacrificiului a precedat mereu pe cea a „pescuitului”. Oficiantul târa berbecul către altar, unde se observa uneori cocoșul, vase ș.a. Solemnitatea actului era garantată de prezența implacabilă a zeiței Nemesis. În două cazuri, pe plăcuțele clasei A, taurul este văzut fie gata de sacrificare, fie lângă berbec, printre alte simboluri și detalii de sacrificiu. O altă piesă prezintă aceeași scenă cu diferența că ajutorul oficiantului este aproape dezbrăcat și nu poartă nici un fel de mască. Imaginea este completată de un *miles*, masa cu peștele și un suport pentru lumânări cu mai multe brațe, deasupra ei o *lucerna*. Berbecul mai apare încă o dată pe următorul registru. Câteva piese arată oficiantul care jupoaie berbecul protejat de un șorț împotriva petelor de sânge. În scena *taurobolium*-ului de pe plăcuțele clasei B, sunt prezente mai puține informații despre berbec decât în acest caz.

Cele două animale sunt prezentate aici ori întregi, ori numai capetele lor. Aceasta poate conduce la concluzia că este vorba probabil de un sacrificiu *crio-taurobolium* (al ambelor animale). Când taurul apare în alte situații, acestea trebuie interpretate fără îndoială ca o aluzie la rolul său în pregătirea *taurobolium*-ului separat sau împreună cu *criobolium*-ul.

Au fost stabilite chiar câteva faze succesive în practicarea *taurobolium*-ului, de la sacrificiul normal la altar la baie de sânge a neofitului. A treia fază este de fapt, un *crio-taurobolium*, un sacrificiu combinat și al banchetului. Astfel, se explică prezența celor două animale, unul lângă celălalt. Tăierea lor împreună și împreunarea sângelui, iar apoi turnarea lui peste neofitul dezbrăcat, reprezintă un ritual de purificare, urmând ca după această baie rituală, acesta să înceapă o nouă viață⁷. *Crio-taurobolium* a fost reprezentat doar în momentul în care zeița a fost asemănată cu Cybele, Anahita și Artemis, ale căror practici vizau de asemenea purificarea trupului prin sânge. Cum în doctrina lui Mithras, berbecul era jertfa lui Athis, taurul era jertfa lui Cybele. Trebuie menționat de asemenea că în misterele frigiene, *tauro-cribolium* era practicat și de femei, tocmai de aceea se poate presupune căci cultul Cavalerilor Danubieni nu se limita doar la adoratorii de gen masculin⁸.

Acest ritual de purificare este, de altfel, descris de Prudentius (*Peristephanon hymn X*, 1006–1050)⁹ care face referire la marele preot al zeiței Cybele. Probabil că aceeași situație se întâlnește și în cazul cultului în discuție.

Iată ce ne relatează acesta: «...*Preotul își primește din aceasta (referire la rădăcina prin care se scurge sângele) sângele, el își oferă capul pentru fiecare picătură ce cade, el își expune robele sale și tot trupul pentru a fi stropit. Mai mult își întoarce capul, își oferă obrazii acestei ploii, chiar și ochii, își umple limba cu sângele negru, până când toată persoana lui e impregnată cu el*».

Deși Prudentius vorbește numai de sacrificiul taurului, fără îndoială că și berbecul a fost sacrificat în același timp. Sângele său avea aceleași proprietăți purificatoare și regeneratoare. Adesea era băut și sângele acestor animale pentru purificarea organelor interne. Rădăcina în care omul cobora pentru dubla baie de sânge, simboliza intrarea în iad cu toate păcatele sale. Aceasta semnifică moartea unei vieți impure și renașterea într-o viață mai fericită. Rădăcina era astfel considerată o poartă de comunicare între două lumi (terestră și chthoniană) iar cele două animale erau sacrificate în cinstea zeităților subpământene. Numeroși specialiști care au studiat acest ritual sângeros erau de părere că scopul ceremoniei era regenerarea, la început psihică, iar mai târziu spirituală. Animalele sacrificate prin sângele lor

⁷ Tudor 1976, p. 240–241

⁸ Tudor 1978, p. 242

⁹ Tudor 1976, p. 240–241

își transferau puterile lor oculte către neofit¹⁰. Sângele de berbec se presupune că avea aceleași calități magice și regeneratoare ca și cel de taur, dar este posibil ca prioritar în cultul în discuție să fi fost sângele de berbec nu cel de taur, care ocupa numai a doua poziție în topul preferințelor¹¹.

Banchetul mistic

Banchetul divin ținut în ceruri, a fost inspirat din punct de vedere artistic și religios de mithraism. Pe monumentele mithraice, zeul după ce și-a îndeplinit menirea pe pământ, zboară cu Sol în carul său celest, către lumea fericților, unde Stăpânul lumii îl sărbătorește la un banchet sfânt.

La fel, pentru cele trei zeități, odată ce obligațiile lor pământești au fost îndeplinite, victoriile lor sunt sărbătorite într-un banchet întreținut de Sol și Luna cu vulturul și corbul. Acest banchet sfânt al divinităților a fost imitat de către inițiați în timpul celebrării misterelor. Astfel, nu trebuie confundate cele două tipuri de banchet și pe aceia care iau parte la ele. Prezența celor trei zeități în partea de sus a plăcuțelor, fără nici o aluzie iconografică referitoare la banchet, a fost subliniată doar pentru a ilustra caracterul solar al Cavalerilor Danubieni. Aceasta a fost ilustrat pe monumentele din clasa B, unde împărțirea în trei registre subliniază exact cele trei zone, celestă, terestră și chthoniană peste care autoritatea religioasă a celor trei zeități a fost exercitată.

Importanța religioasă a banchetului este demonstrată de reprezentarea sa în izolare pe plăcuțele clase C, care din păcate sunt doar patru, limitate în distribuția geografică doar la Scythia Minor și Dacia.

Agapele mistice erau caracteristice plăcuțelor din plumb panoniene. Pe acestea, triada este reprezentată de bustul Zeiței plasat în centru și cei doi Cavaleri de ambele părți, ale acesteia. Ei sunt redați cu părul în vânt, cu bărbile stufoase și căciuli conice înalte.

În privința alimentelor servite la banchet avem câteva indicii: fragmentul descoperit la Tomis ilustrează peștele din spatele Zeiței și capul de berbec din fața unuia dintre Cavaleri¹².

Descoperiri arheologice cu caracter cultic

Problema existenței unor gropi rituale sau așa-zise morminte de incinerare cu groapă cilindrică sau în formă de butoi, trebuie luată în calcul la Coconi și Tinosu (Muntenia). Cercetătorul R. Vulpe a descoperit mai multe asemenea gropi, considerându-le drept morminte de inhumație, părere acceptată de V. Pârvan. Mai târziu au fost descoperite altele la Poiana, Dămăroaia, Tei, Ziduri în vii și Snagov. Ulterior (1950), cercetătorul R. Vulpe revine asupra ipotezei, considerând că acolo ar putea fi gropi de natură rituală-religioasă, în legătură cu anumite sacrificii de zile mari ori chiar cu cultul focului. Inventarul acestor gropi este foarte variat (străchini, ulcioare, câni, oale, fructiere, cești, strecurători), aruncarea dezordonată făcându-se probabil în mod ritual. Pământul din jurul gropii este amestecat cu arsură, bucăți de cărbune, cenușă, bulgări de pământ ars purtând uneori amprentă de nuiele, pietre arse ori afumate, oase de animale și păsări, rare fragmente de calotă umană și în unele cazuri, foarte puține și minuscule așchii de oase calcinate umane, dar nicăieri nu s-au găsit în gropi cu oase umane arse în cantități mai mari. Gropile nu prezintă urme de contact direct cu focul- în interiorul lor nu a avut loc vreo ardere, ci numai o depozitare ritual-funerară sau de altă natură¹³.

---

¹⁰ Tudor 1978, p. 238–241

¹¹ Ochsenschlager 1971, *passim*; Campbell 1968 (index); Tudor 1976, p. 242

¹² Tudor 1976, p. 196–199

¹³ Protase 1980, *passim*

Creșterea animalelor în provincia Dacia reflectată de o serie de reprezentări și descoperiri arheologice cu caracter cultic

Date noi și importante sunt aduse în actualitate de către cercetătorii Constanze Höpken și Manuel Fiedler, prin publicarea în anul 2008, a unui studiu referitor la descoperirea de opaște în *area sacra* a Ulpiei Traiana Sarmisegetusa, ocazie cu care este adus în discuție templul descoperit în apropierea celui aparținând lui Liber Pater, templu care a fost închinat zeităților enigmatice Domnus et Domna și de asemenea, mulțimea depunerilor rituale descoperite în interiorul și exteriorul acestui templu, depuneri constând din grupări de opaște și cănițe, opaște și mandibule de animale (bovine și porcine), opaște și monede¹⁴.

În interior templului amintit, chiar la intrare, se afla o gropă rotund/ plană în care la mijloc se afla un os de bovina (falcă), în jur s-au descoperit opaște, fragmente de la un *kantharos* precum și câteva monede. Fragmentarea pieselor ar putea fi determinată de zona intens folosită de la intrare. Acest tip de depuneri (opaște cu oase de animale, respectiv mandibula animalului), se regăsesc și la vest de templu. În gropi mici erau depuse numeroase opaște peste fragmente de maxilar de bovine și porc. În prima groapă, lipită direct de zid s-au descoperit 9 opaște de diferite tipuri și un fragment de maxilar de bovină¹⁵ (Fig. 8). În groapa a doua, cca 50 cm. mai spre sud-vest de prima au apărut cel puțin două opaște cu ½ maxilar de porc și bovină, așezate cu grijă¹⁶ (Fig. 9). Opaștele erau puternic fragmentate, ofranda fiind depozitată mai la suprafață, astfel că partea superioară a fost distrusă. Opaștele din această categorie de depunere prezintă urme de folosire, dar nici o urmă de ardere secundară¹⁷.

Desigur că acest demers a avut în vedere doar un segment al reprezentărilor religioase și al descoperirilor arheologice strict referitoare la această problematică, este vorba de informațiile furnizate de cultul Cavalerilor Danubieni în provincia Dacia. Un tablou mult mai elocvent ar fi ilustrat prin analiza reprezentărilor religioase și descoperirilor arheologice legate de un alt cult extrem de răspândit în provincia Dacia, respectiv cultul lui Mithras, demers pe care ni-l propunem într-un articol viitor.

Totuși o primă concluzie poate fi conturată și anume că demersul pe care ni l-am propus ilustrează o dată în plus, sau cel puțin vine în sprijinul argumentației că o ramură deloc de neglijat a vieții economice din provincia Dacia, a fost creșterea animalelor, iar un spațiu aparte trebuie acordat cu certitudine păstoritului.

BIBLIOGRAFIE

Campbell 1968	Campbell L., <i>Mithriac Iconography and Ideology</i> , EPRO, II, Leiden, p. 22 (index) apud Tudor 1976 .p. 49 (<i>non vidi</i>)
Höpken, Fiedler 2008	Höpken C, Fiedler M, <i>Römische Lampen aus dem Domnus und Domna – Heiligtum in Ulpia Traiana Sarmizegetusa/Dacia/</i> , în Actes on II-nd International Congress on Ancient and Middle Age. Trade and local production of lamps from the prehistory, Ed. Mega, Cluj-Napoca, p. 145–151
Macrea 1969	Macrea M., <i>Viața în Dacia romană</i> , București
Ochsenschlager 1971	Ochsenschlager E. L., <i>Lead plaque of the Danubian Horsemen type at Sirmium</i> , Sirmium, II, p. 51, 59, 60, 61, 68 pl. I–V.
Petrescu-Dâmbovița et alii 1995	Petrescu-Dâmbovița M. et alii, <i>Istoria României de la începuturi pâna la sec. al VIII-lea</i> , București
Protase 1980	Protase D., <i>Autohtoni în Dacia</i> , I, Dacia Romană, Ed.

¹⁴ Höpken, Fiedler 2008, *passim* p.94 -95.

¹⁵ Höpken, Fiedler 2008, pl. 108/7, 110/7.

¹⁶ Eidem, pl. 108/7 .

¹⁷ Höpken, Fiedler 2008, *passim*

- Științifică și Enciclopedică, București
- Tudor 1976 Tudor D., *Corpus Monumentorum Romanum Equitum Danuviorum*, II, Leiden
- Tudor 1978 Tudor D., *Oltenia romană*, Ediția a IV-a, revizuită și adăugită, București
- Zotović 1999 Zotović L., *The Cult of Lunar Goddess or the Cult of Danubian Horseman*, *Starinar*, XLIX, 1–261, Beograd, p. 63–75

Lista ilustrațiilor

- Fig. 1 Proveniență necunoscută: Relief votiv din marmură (apud Tudor, Cat. nr. 182)
- Fig. 2. Tibiscum?: Mulaj lut. Cavalerul Danubian, clasa A (apud Tudor, 1976, Cat. nr. 203)
- Fig. 3 Tibiscum: Relief votiv marmură albă; clasa B; Desen fig. 3 A; desen fig. 3 B
- Fig. 4 Tibiscum: Relief votiv marmură albă; clasa A; Desen fig. 4
- Fig 5 Descoperiri arheologice cu caracter cultic; 9 opaițe și un fragment de maxilar (bovină) apud Höpken, Fiedler 2008, pl. 108
- Fig. 6 Două opaițe cu jumătate de maxilar de porc și de bovină (sud -vest fața de prima depunere) apud Höpken, Fiedler 2008, pl. 110/7

Creșterea animalelor în provincia Dacia reflectată de o serie de reprezentări și descoperiri arheologice cu caracter cultic

Fig. 1

Fig. 2

Fig. 3

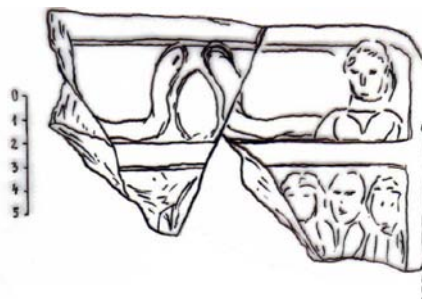

Fig. 3a

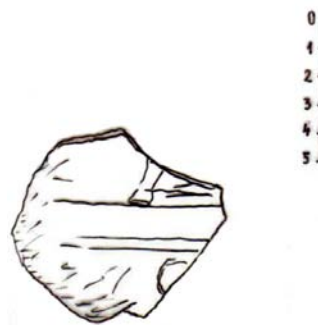

Fig. 3b

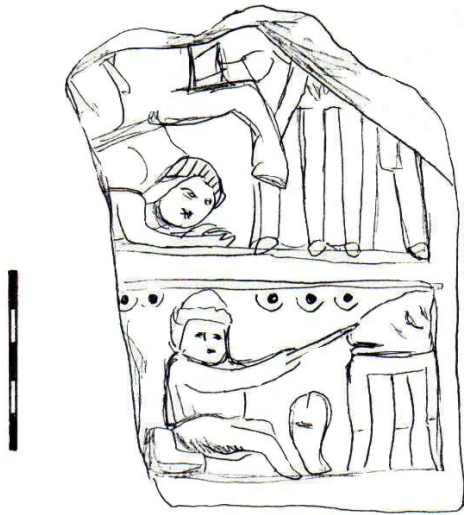

Fig. 4

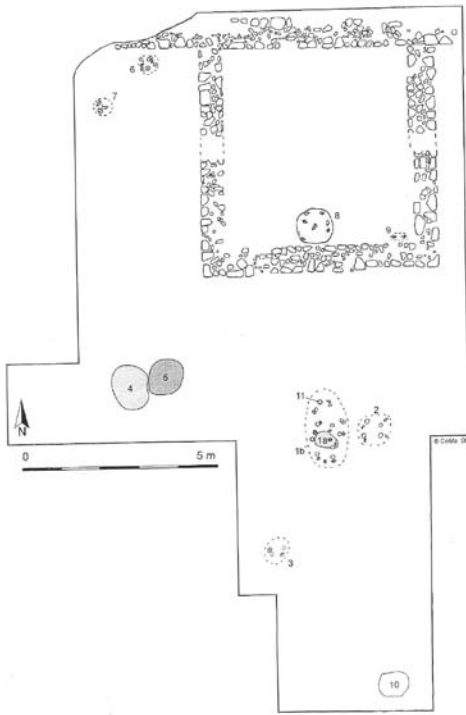

Fig. 5

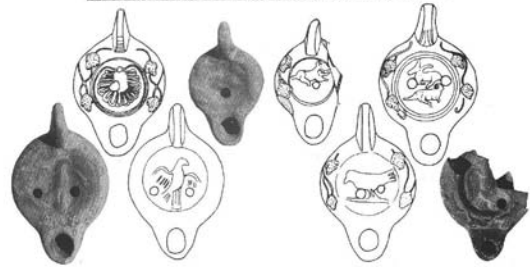
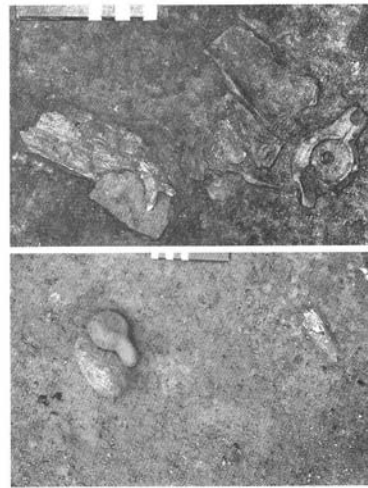

Fig. 6